

s fluidnostjo ves problem pomaknjen samo za stopnjo nazaj, na drug problem, kako je nastala predstava o fluidnosti. Toda to je veroslovno vprašanje; zadovoljiti se moramo s tem, da smo našli izhodišče pravljic tega tipa.

Argumentum

Ex quo fonte fabula de Psyche et Cupidine Apuleiana manaverit

Leyen et Tegethoff Laistnerum auctorem secuti ex compluribus somniorum generibus inter se coniunctis fabulam Apuleianam eiusque similes derivatas esse coniciunt. Quod in fabulis matrimonium cum semideo (vel nympha) contractum nomine semidei (vel nymphae) enuntiatio dirimi dicitur, inde ortum esse putant, quod incubum nomine dormientis edito depelli vulgus credit (Teg. 92). At multum interest inter nomen dormientis et semidei. Itaque in fabulas incuborum nomen amatoris, quem puella in somnis vidisset, insinuavisse arbitrantur (Teg. 86 ss.). Iam quod in aliis fabulis eiusdem generis semideus vel nympha se conspici non patitur, ex iis somniis petatum esse contendunt, ex quibus luce subita orta excitati simus. Quibus difficultatibus perspectis et Leyen (58) et Teg. (86) rationem fabulae explanandae facilem non esse ingenue confessi sunt. Mihi vero alia potius via ingredienda esse videatur et quidem ea, quam Lévy-Bruhl opere, quod »La mythologie primitive« inscribitur, monstravit. Etenim vel ex eis fabulis, quas viri laudati verbis supra reddidi, apparere existimo multas gentes adhuc esse imbutas opinione eius modi fuisse quondam heros et heroides natura varia et quae eis non constaret praeditos: quam proprietatem idem vir doctus fluiditatem nominavit (v. Indicem op. I. 327 s. v. Monde mythique, sa fluidité). Quos et speciem hominum et bestiarum vel sine ullo temporis discrimine vel aliam alio tempore prae se tulisse, ita tamen ut, cum hominum more viverent eorumque societatem et conubia appetere, pudore quodam adducti naturae suae duplicis neque mentionem ullam fieri neque omnino notitiam haberi sinerent. Quod si factum esset, eos nulla ratione potuisse retineri, quin e conspectu hominum abirent. Quodsi in fabula Apuleiana aliusque nostris maritus multis laboribus ab uxore improvida exhaustis redire dicitur, haud scio an postea afflictum sit, cum in eis, quas Lévy-Bruhl attulit, nihil simile inveniatur. Ad fabulam vero Apuleianam ea, quae apud Arcunas, nationem Americae meridionalis, narratur, proxime accedit: v. supra p. 67. Unde superstitio illa ipsa initium ceperit, in medio relinquam, cum id ad historiam religionum pertineat.

R. Ložar

Prazgodovinske osnove slovenskega narodopisja

(Prispevek k poglavju Etnografija in prazgodovina)

1. Uvod

Etnografija in prazgodovina sta lahko v dvojnem medsebojnem razmerju, ki ju določa stališče, katero izmed njiju smatramo oz. porablјamo kot glavno disciplino:

1. etnografija je glavna disciplina in se za dosego rezultatov poslužuje tudi prazgodovine,

2. etnografija je postranska stroka drugih znanosti, v našem primeru prazgodovine.

Naslednje vrste naj orišejo vlogo, ki jo ima za dosego etnografskih rezultatov in pri reševanju njenih problemov prazgodovina, prehistorija. Pod tem pojmom je razumeti vedo, ki so ji predmet kulture predrimskih obdobj. Rimska in ranozgodovinska arheologija sta iz razmotrivanja izvzeti, poslednja kljub temu, da ima s prazgodovinsko mnogo skupnih točk.

Prazgodovina je kot pomožna veda etnografije sorazmerno mlajša data. Ni še daleč za nami čas, ko se je smatralo celokupno ljudsko ustvarjanje tako glede običajev, plesov, tvornosti, umetnosti itd. le kot usedlina visoke kulture, katere nosilci so v zadnjih dobah mesta s svojo civilizacijo, prej pa so jo nosili cerkev, fevdalni krogi itd. V izdelkih ljudske kulture so splošno videli le barbarizirano izdajo visoke kulture. Nepravilnost te in take orientacije je že dolgo znana in teoretično jo je etnografija že davno premagala, praktično pa se posledice oz. odmevi tega mišljenja še vedno kažejo. Prazgodovina nima in ni imela v taki etnografiji nič opraviti; tu so se vsi pojavi in vrednote interpretirale z ozirom na njih recentno poreklo in redek, če ne sploh izključen, je bil primer, v katerem je genetična interpretacija segla nazaj v davnino, največkrat v okrožja novodobnih, visokokulturnih skupin, potem kvečjemu še v ranozgodovinsko stopnjo (naselitveno), skoraj nikoli pa v prazgodovinsko.

Prvi pogoj za konkretno odvisnost etnografskega raziskavanja od prazgodovinskega je takšna preusmeritev naziranja, metode in ciljev narodopisne vede, da ta omogoča sodelovanje strok, ki jim je predmet raziskavanja najstarejša davnina. Sodobna etnografija se je pod vplivom etnologije zares in v pretežnem delu preusmerila v tem smislu.¹ Drugi pogoj pa mora izpolniti prazgodovina, ki mora s svojim gradivom vsaj v najbistvenejših in najosnovnejših vprašanih pokazati ali stratigrafsko ali tipološko kontinuiteto pojavov na področju identičnih, če ne to, pa analogičnih problemov, to se pravi, dokazati mora dejanski obstoj vprašanj, ki so obema vedama skupna in jih je mogoče obravnavati samo z njunim tesnim sodelovanjem. Ta pogoj je prazgodovina doslej v izdatni meri izpolnila.

Preden pristopimo k razmotrivanju prazgodovinskih osnov našega narodopisja, je treba očrtati one elemente, ki jih prispeva prazgodovina k etnografiji sploh, oz. na kratko pregledati tista območja etnografije, na katerih so udeležene prazgodovinske kulture.

¹ O problemu informira najbolje W. Schmidt, Handbuch der Methode der kulturhistorischen Ethnologie, 1937, 281 sl. Schmidt jemlje za podlago trojno plast: 1. vrhnjo, ki je posledica visoke kulture; 2. srednjo, v katero segajo odpadline visoke kulture, a se v njej javljajo tudi elementi primitivne kulture; 3. spodnjo zgolj z elementi primitivne kulture. To čisto v duhu arheološke stratigrafije zamišljeno osnovo bi mogel postaviti tudi kak prehistorik. V nekaterih drugih pogledih Schmidt svoji postavljeni tezi nasprotuje. O tem in o raznih drugih etnografskih tezah bo govora v drugem spisu. — Pričujoči članek je močno okrajšan večji spis o predmetu.

2. Splošne prazgodovinske osnove etnografije

Prvo tako območje je zvezano z vprašanjem nosilcev t. zv. ljudske kulture. Katere plasti ljudstva kot tvornega subjekta te kulture so v smislu našega problema »prazgodovinske«? Za nosilca ljudske kulture oz. za one sloje, kjer le-ta v največji meri nastaja, se na splošno smatra kmečki živelj, kar ni popolnoma pravilno. Današnje ljudsko kulturo nosi poleg kmeta v civiliziranih deželah še mnogo drugih slojev, tudi meščanskih; a to so novejši nosilci, ki tu ne pridejo v poštev. Starejše nosilce prvotnih ljudskih kultur kot tudi njihove pozne naslednike v sodobnih slojih pomaga v odlični meri prepoznati vprav prehistorija, kar dokazuje ravno naziranje, da je kmet tak nosilec, čeprav se njegovega prazgodovinskega značaja že več ne zavedamo.

Kmeta v paleolitiku Evrope še ni. Aurignacijska kultura je morda ostanek nižjega poljedelstva, postaje leže v publici. Pravi kmet se pojavi šele v neolitiku.² Tedaj se pojavi v obliki, v kateri si kmeta predstavljamo danes: pojav in pojem kmeta sta tvorbi neolitske dobe. Ker je z nosilcem tesno zvezana njegova gospodarska uredba, velja vse isto o gospodarstvu kot osnovi etnografskega življenja. Tudi to ima svojega pradavnega prednika v neolitiku, ko je poselil kmet natančno iste predele Evrope, na katerih živi še danes in jih urbariziral z istimi kulturami, ki njih potomke žive še danes prav tam.

Vendar kmet ni izključni nosilec ljudske kulture v prazgodovini. V etnologiji in prazgodovini so obstajale pred njegovim pojavom druge kulture, lovška, nomadska itd., da ne govorimo o prakulturah.

Najprej lovec. Lovec je eden najstarejših subjektov prazgodovinskih kultur in se mu pripisuje ves mlajši paleolitik z izjemo aurignacijske. Je to kultura višjih lovcev.³ Ali je lovec iz današnje etnografije izginil? Pač ne, temveč je še danes eden izmed izbranih, klasičnih nosilcev etnografskih kultur in pojavov. Kar se njegove gospodarske oblike tiče, je odgovor mnogo težji nego pri poljedelcu; poljedelec poseda še vedno iste teritorije kot jih je v neolitiku, lovec pa je v Evropi vse teritorije izgubil in tudi sam je prenehal obstajati tako, kot je obstajal v paleolitiku. Ako še vedno obstaja, dasi na drug način, pomeni, da so se zanj razmere odtlej zelo spremenile in da neposredna kontinuiteta ni nikjer vidna. Stvarno je določitev lovstva v današnjih kulturah bolj vprašanje etnologije kot prehistorije zaradi tega, ker poznajo lovsko kulturo le še etnološki krogi, prazgodovina pa le nepobitno dokazuje, da ima tudi sleherno še živeče lovstvo pri nas prehistorično tradicijo.

² Prim. O. Menghin, Weltgeschichte der Steinzeit, 1931, 467 in prej. Isti: Geist u. Blut 1934, 108 sl. Za najstarejšo kmečko kulturo se smatra tzv. Campignien.

³ H. Obermaier, Der Mensch der Vorzeit, 1913. Isti s. v. Jagd v Ebert, Reallexikon der Vorgeschichte, Bd. VI, 142, z nadaljnjo literaturo.

Pred nastankom kmeta je v prazgodovini obstajal tudi nomad, predvsem višji živinorejec, ki je prispeval velik delež k nastanku višjega kmeta. Z izjemo nekaterih ljudstev kot so vrvičasti keramičarji, Skiti in predvsem vzhodnoevropski nomadi, pa so ti ljudje v prehistoriji manj znani, zato pa toliko boljše v etnologiji.⁴ Nomad v klasičnem pomenu besede se je iz Evrope popolnoma umaknil in živi le še v drugih delih sveta, predvsem v Aziji. Sodobno življenje je tudi sicer tej gospodarski in socialni obliki odrezalo korenine, podobno kot lovstvu. Nomadizem se je »prilagodil« in je tako n. pr. zastopan še danes v letnem nomadstvu planšarjev, ki pa so večinoma po glavni plati poljedelci. Tudi je brez dvoma mnogo nomadizma v gospodarskem okolju mest. Na videz je tedaj nomad umrl, ne pa v resnici. V resnici je eden glavnih, če ne sploh najvažnejši tvorec ljudske kulture in med etnografskimi subjekti mu prav gotovo pripada še danes prvo mesto. S pomočjo prazgodovine je tudi mogoče ugotoviti njegovo prehistorično jedro.

Ti trije primeri naj zadoščajo za osvetlitev problema nosilcev tako imenovane ljudske kulture. Lovca, nomad in kmet so njeni klasični predstavniki, njeni prvotni graditelji in lastniki. A dočim je kmet še danes ista gospodarsko socialna oblika, kot je bil v neolitiku, sta jo ostala dva izgubila v prid recentnim oblikam. Določitev teh form je stvar etnologije, ker pa je kmet svojo prastaro obliko zadržal, je znamenje, da mu pritiče v tej trojici posebno mesto in se ne smatra često brez razloga kot edini nosilec ljudske kulture. Vsi trije skupaj pa tvorijo »prazgodovinsko trojico« etnografskih subjektov.

V neposredni zvezi s prvo skupino vprašanj je druga, zadevajoča možnost splošne antropološke kontinuitete med prazgodovinskimi in novejšimi periodami, splošne zategadelj, ker si etnografija v tem pogledu ne more lastiti nobene posebne kontinuitete, temveč se le okorišča s tisto, ki jo antropologija izkazuje sploh za vso kulturo v pogledu njenih fizičnih nosilcev. Historična antropologija je v številnih primerih dokazala, da so glavne sedanje človeške rase v Evropi naslednice in posledica evropskih prazgodovinskih ras, zlasti tudi neolitskih in paleolitskih. To nesporno dokazuje, da ni bilo v Evropi v nobenem času popolnega vakuuma in da noben hiatus, če je na videz še tako izrazit, dejansko ni bil absoluten. Tudi v antropološkem oziru vlada možnost kontinuitete.

Za študij oblika socialnega in državnega življenja današnjih ljudskih kultur širom po Evropi ne nudi prazgodovina skoraj nobene opore in nobenega materiala. V tleh se pač ohrani fundament kakega ognjišča, z blatom izpolnjena luknja, v kateri je tičal kol, ki je držal streho koč, skelet v grobu in podobno, toda običaj, ki ga je prazgodovinski človek gojil in iz katerega prvenstveno odsevata

⁴ Vsi ti problemi imajo obliko etnoloških problemov. Obsežno etnološko literaturo o nomadizmu bo navedel spis, ki bo obravnaval odnose etnografije in etnologije.

socialna in državna uredba ljudstva, je nepovračljivo izginil tudi tam, kjer so se njega sledovi ohranili v kaki upodobitvi sočasne ali malo kasnejše umetnosti. Za interpretacijo teh pojavov je sodobna etnografija navezana pretežno na pričevanja etnologije ter onih antičnih in prazgodovinskih virov, ki so se ohranili v antičnem slovstvu. Slično je stanje glede ljudskega verovanja. Kolikor gre za čiste oblike krščanskega verstva, so to visokokulturni pojavi novejše dobe, kjer pa se v ljudskem verstvu opažajo elementi, ki kažejo po svoji naravi na predzgodovinsko, vsaj pa na predkrščansko poreklo, v večini primerov gre že za nekako »interpretatio christiana« in ne more prazgodovina slično kot pri običajih ničesar pojasniti. Da pa segajo nekatere poteze v službi verstva stoječe umetnosti v predkrščanski čas, spada že bolj v poglavje umetniške tvornosti.

Umetnost, umetnostno ustvarjanje ljudstva je med najbolj razmotrivanimi vprašanji ljudske kulture pač zaradi tega, ker je gradivo najbolj nazorno in razumevanju najdostopnejše.

Pretežno se loči umetnostno gradivo v spomenike dvojne vrste: v spomenike idealističnega in v take naturalističnega stila. Tema dvema poloma ustreza tu figuralni, tam ornamentalni stil. Z ozirom na razmerje do nosilca umetnostnega izraza ločimo tu tektonski, tam netektonski stil, z ozirom na posebne lastnosti umetniškega izražanja risarski in slikarski stil itd. Omeniti je še tisto razlikovanje med visoko in malo umetnostjo, kjer predstavlja visoka umetnost navadno sinonim za figuralno umetnost, nizka pa sinonim za ljudsko in ornamentalno umetnost. Razen tega meri ta ločitev tudi na razliko med osebnostno in neosebno umetnostjo.

Tudi ljudska umetnost današnjih etnografskih kultur se loči precej točno v pravkar navedene skupine, ena najvidnejših je ločitev v figuralno in ornamentalno umetnost. Navadno se figuralna sestavina ljudske umetnosti smatra za usedlino oz. pogreznino visoke kulture in umetnosti. V mnogih primerih je taka sodba gotovo pravilna, ker delujejo razni izdelki visoke umetnosti s sugestivno silo ne toliko na fantazijo, kolikor na ustvarjalno razpoloženje ljudskega umetnika. Vendar pa ni vsa figuralna ljudska umetnost odsev visoke. Prazgodovina pokaže, da so ravno tako imenovane višje lovske kulture imele umetnost, ki se je zelo nagibala k figuralnosti, seveda predvsem v smislu živalskega motiva. Človeški figuralni motiv se pa v Evropi prvič pojavi v območju poljedelskih kultur, namreč že omenjenih aurignacijskih postaj. Kakor je geneza in nadaljnja usoda figuralnega motiva za enkrat še zavita v temo, je vendar toliko gotovo, da sodelujejo tudi pri današnjih etnografskih, figuralnih stilih mnogokje prastare tradicije prazgodovinskega datuma.

Popolna gotovost vlada glede prehistorične geneze pri etnografskih stilih ornamentalnega značaja. V današnjih ornamentalnih stilih Evrope ni elementa, ki ne bi imel svojega rodovnika v najstarejših evropskih kulturah, deloma v pozno in epipaleolitičnih, posebno pa kasneje v neolitičnih. Neolitska umetnost se pogosto

istoveti kar z umetnostjo kmeta in kot taka z geometrično umetnostjo ornamentalnega stila. Dejansko je pretežni značaj neolitske umetnosti ornamentalen, kar dokazujejo že imena kot spiralno, linearno ali ubodnotrakasta keramika itd. Ker živi kmet še na stopnji neolitika in sicer i konkretno empirično i psihologično, so razumljivi tudi mnogoštevilni relikti geometrizma in ornamentalizma širom po Evropi, ki pa samo jasno dokazujejo, da je psihološka kontinuiteta med sedanjostjo in prazgodovinskimi stopnjami močnejša, nego se splošno misli. Za ta del ljudske kulture velja nesporno, da je sodobna etnografska realnost le v sedanjost podaljšana prehistorična realnost.

Ni pa čisto pravilno, geometrični ornamentalni stil absolutno istovetiti s kmečko umetnostjo. Že v paleolitiku se drži zgodnje poljedelske kulture figuralni motiv, še bolj pa velja to za kasnejše, neolitske kulture; zlasti so prednjeazijske poljedelske kulture centrum figuralnega motiva, ki se je pojavil povsod tam, do koder je segel vpliv teh kultur. Geometrizem na področju evropskih poljedelskih kultur tedaj ni a priori in absolutno last poljedelca, temveč najbrž samo značilen izraz sinteze teh kultur z visokimi, a še ni popolnoma jasno, katerih. Treba bi bilo zato najprej določiti geometrizem oz. ornamentalizem, ki je specifičen za umetnosti poljedelskih kultur, ker se zdi, da je strogi ornamentalizem v Evropi last nordijskih kultur oz. tistih etnološko-prehistoričnih prakultur, ki so ga ostvarile v nordijskem prostoru.⁵

Posebej je prazgodovina važna za raziskavanje tistega velikega področja pojavov, ki jih nekateri etnologi nazivljejo s skupnim imenom *ergologija*⁶ in ki obsega stanovališče, hiše, naselbine, nošo, orodje za obdelovanje polja in živinorejo, priprave za lov, orožje, izdelovanje raznega posodja, prevozna in prometna sredstva itd. itd. Izmed navedenih kulturnih elementov je zadnje čase najbolj napredovalo poznavanje človeških bivališč, zlasti hiše.

Do nedavna se je etnografija pri raziskavanju hiše zadovoljevala z deskriptivnim delom, spolnjenim kvečjemu z interpretacijo ali v smislu tehnološke ali klimatično-geografske odvisnosti in podobno, dočim se hiša ni smatrala za spomenik kulturne zgodovine, etnično opredeljenega nosilca, socialno in gospodarsko določene kulture, sploh pa ne za spomenik, čigar tradicija bi segala nazaj preko časov prvega pojava njenega nosilca na odnosnem teritoriju. Šele v

⁵ Pregled teorij o ljudski umetnosti O. Erich in R. Beitzl, Wörterbuch der deutschen Volkskunde, 1936, 456 sl., z obširno etnografsko literaturo. — Za prazgodovinsko umetnost M. Hoernes - O. Menghin, Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa, 3. Aufl. 1925. — Probleme nastanka umetnosti in njene delitve v figuralno (l'art figuré) in ornamentalno (l'art décoratif) obravnava H. Breuil, Les origines de l'art, 1925, in Les origines de l'art décoratif, 1926. Dalje Fr. Boas, Primitive Art, 1927. H. Kühn, Kunst und Kultur der Vorzeit Europas, 1925. A. d. a. v. a. van Scheltema, Die altnordische Kunst, 1923. Isti: Die Kunst unserer Vorzeit, 1936. Isti: Die Kunst v Ebert, Reallexikon, Bd. VII, 1936.

⁶ W. Schmidt in W. Koppers. Ergologija zastopa tukaj materialno kulturo. Na splošno ta naziv v etnološkem slovstvu ni prodr.

zadnjem času so se pod vplivom etnologije kulturnohistorične smeri razmere predrugačile.⁷ Etnografiji pa sedaj tudi ni bilo več težko preurediti svoje nazore o hiši in njenem razvoju, saj je prazgodovina nagrmadila zadnja desetletja tolikšno množino primerov prazgodovinske hiše in raznih njenih tipov, da mimo njih ni več nikomur možno iti. Iz tega materiala sledi nesporno, da so praoblike današnjih hišnih tipov širom po Evropi doma v neolitiku in da predstavljajo sledeča obdobja, to je doba bronza in železa, tudi za prazgodovinsko hišo stoletja razvoja, kontaminacije tipov, njih etnološke specializacije in bogato zakladnico splošnih ter posebnih elementov njenega proučevanja.⁸

Kar velja o hiši, velja tudi o vasi oz. o oblikah naselij,⁹ četudi je zadevno gradivo nekoliko manj bogato. Velja pa prav tako tudi o noši in o vseh ostalih gori omenjenih kulturnih elementih, za kar naj zadostuje ta ugotovitev.

Iz splošnega pregleda oz. uvoda v odnose med etnografijo in prazgodovino je postalo zadosti razvidno, kako važno gradivo in pobude lahko nudi poslednja prvi. Moderna etnografija se je temu primerno že preuredila. Neobdelana mora ostati na tem mestu vloga, ki jo ima poznavanje prazgodovinske kulture za sodobno ljudsko kulturo in prosveto pri posameznih narodih Evrope.

3. Prazgodovinske osnove slovenske etnografije

Pojasnitev odnosov med etnografijo in prazgodovino s posebnim oziranjem na Slovenijo se mora izvršiti po vidikih, očrtanih v prejšnjem poglavju.

Trojica lovec-poljedelec-nomad je zastopana na našem ozemlju že v najstarejši dobi njegove poselitve. Ozemlje Slovenije je bilo po doslej znanih ugotovitvah prvič poseljeno v mlajšem paleolitiku (Olševa, Njivice itd.).¹⁰ Pri teh alpskih postajah ne gre za nikako poljedelsko kulturo, temveč za usedline primitivnega lovstva. Kako je z višjimi oblikami lovske kulture pri nas, še ni popolnoma jasno. Za njen večji razmah naše ozemlje ni bilo posebno pripravno in ni dajalo potrebnih pogojev. Verjetno je, da jih v neolitiku zastopa kultura stamb na kolih.

Popolnoma dognan je za naše ozemlje pojav poljedelca v mlajšem neolitiku, vsaj v višjih oblikah kulture. Ta čas so geografsko-klimatične razmere omogočile obsežnejšo kolonizacijo. Postaj je za

⁷ Prim. o tem W. Schmidt, Handbuch der Methode der kulturhistorischen Ethnologie, 1937, 279 sl.

⁸ Slovstvo o prazgodovinski hiši je že tako obsežno, da ga tu ni mogoče niti v izvlečku navajati. Precej dobro zbrana nemška etnografska literatura pri B. Huppertz, Räume u. Schichten bäuerlicher Kulturformen in Deutschland, 1939, 167 sl.

⁹ Lit. Huppertz, l. c. 120.

¹⁰ Literatura pri R. Ložar, Razvoj in problemi slovenske arheološke vede (Zbornik za um. zgod. 18, 1941, 129 sl.).

zdaj šele majhno število, mnogo več je prostih najdb, ki se drže predelov, označenih z izdatnimi sloji puhlice in torej pripravnimi za poljedelstvo. Zgodovina kmeta na slovenskem ozemlju se mora pričeti pri neolitskem poljedelcu.¹¹

Tretji nosilec, nomad, je direktno najmanj prijemljiv. To je razumljivo, ker življenje nomada nima niti stalnih oblik stanovanja niti takih oblik socialnega in gospodarskega življenja, da bi podobno kot kmetovalčeve pretrajale stoletja. Bivališče nomada je šotor, jurta, ki jo ob odhodu v druge kraje družina vzame s seboj. Nomad pa je oprijemljiv pri nas posredno preko raznih kulturnih elementov, ki kažejo, ali in kako je nomadska kultura zastopana v naši sodobni etnografski resničnosti.

Za etnografijo sledi že iz povedanega nujno, da mora upoštevati dejstva prehistoričnega razvoja kultur na naših tleh, ki pozna v jasno opredeljeni obliki omenjeno klasično trojico nosilcev etnografskih kultur. Nadaljnje dokaze mora prinesiti pregled gospodarskih in ostalih oblik kulturnega življenja.

Skoraj glavni del etnografskega gradiva tvorijo orodja, potrebna za gospodarjenje. Če nič drugega, že samo to dokazuje važnost gospodarstva v življenju ljudske kulture. Gospodarstvo zato je in kjer še ni, mora tudi postati enakopraven predmet etnografskega raziskavanja kot n. pr. običaji, umetnost itd. Raziskavanje slovenskega gospodarstva z etnografskega stališča je še v povojih, drugače pa je v tem pogledu pri naših sosedih. Zato sledeče vrste nimajo nobenega drugega cilja, kot opozoriti na njegovo potrebo tako zaradi spoznanja gospodarskih oblik naše domovine kakor zaradi izpopolnitve naše etnografije.

Izmed trojice nosilcev ljudske kulture v današnji naši etnografiji lovec z lovstvom ni več zastopan v oni primarni obliki, kjer je uspeh posamezne lovske kampanje odločal tudi o življenju človeka in njegove družine. Kot taka osnovna gospodarska oblika je lovstvo torej iz naše kulture izginilo podobno kot iz ostalih evropskih. Ohranilo pa se je nekako na robu življenja oz. borbe za obstoj kot izpopolnilo pridobivanja hrane, morda ne toliko na deželi kolikor v mestih, in kot opravek določenih socialnih plasti, zlasti meščana, ki je v tem oziru samo nadomestil svoječasnega plemiča. Čeprav pa to lovstvo nima niti značaja samostojne gospodarske in kulturne enote, recimo kulturnega kroga, niti ni več teritorialno določeno, kar je svojčas bilo, temveč je prepredlo kot staničje razpadlega organizma drug organizem, mora vendar njegovo raziskavanje izhajati iz prazgodovinskih primerov lovstva. Že omenjene paleolitske kulturne postojanke za to najbrž ne prihajajo več toliko v poštev, ker nimajo razvitih višjih oblik, tem bolj pa kultura stavb na kolih s svojim izredno razvitim značajem lovske kulture. Zlasti

¹¹ J. Klemenc, B. Saria, Blatt Ptuj, 1936. Ista: Blatt Rogatec, 1939.

velja to za kontinuiteto in tipološke sorodnosti v ergologiji.¹² Ena izmed najvažnejših nalog naše etnografije je, rekonstruirati na podlagi številnih ostankov ves lovskokulturni kompleks slovenskega narodopisja. Tedaj se bodo poleg etnoloških paralel pokazale tudi jasne prazgodovinske vzporednice. Pojasniti se mora tudi vprašanje, kateri današnji element je prevzel etnološko funkcijo lovstva.

Drugače je s poljedelcem. Današnji poljedelski predeli Slovenije se v glavnem ujemajo z onimi, ki so bili urbarizirani v neolitiku. Prvi pogoj študija v tej smeri je zlasti podrobna analiza sodobnega poljedelskega gospodarstva Slovenije v etnografskem pogledu. Neolitsko poljedelstvo je gotovo že poljedelstvo višje vrste, tje pluzno gospodarstvo (Pflugbau), oratarstvo. Klasična tla zanj predstavlja publica. Razvojno starejša stopnja je poljedelstvo, ki pluga še ne pozna ali sploh ne pozna in ki se poslužuje za obdelavo zemlje le navadnih motik, kopačic, srpic in podobnega, torej nekako vrtnarstvo.¹³

Etnološko določenega kroga nižjega poljedelstva v naši etnografski realnosti ni, je pa pomešano na vseh koncih in krajih med oratarstvo. Vrtnarstvo oz. nižje poljedelstvo kaže pri nas danes dvojno lice:

1. ta oblika rastlinogojstva se pojavlja pretežno v spremstvu naših mest, ki prejemajo od tod zelenjavo;

2. na deželi je vrtnarstvo te vrste podlaga za razvoj svinjereje. V zvezi s tem se pojavljajo neke prehistorične paralele. Tako je poljedelstvo v kulturi kolišč obstalo na stopnji nižjega poljedelstva, predvsem pač zaradi geografsko-klimatičnih pogojev, toda za gotovo tudi zaradi celotnega značaja te kulture.¹⁴ Zanimivo je, da se centrum nižjega poljedelstva še danes nahaja v območju prazgodovinske kulture, to so južna predmestja Ljubljane (Krakovo, Trnovo), imajo pa tak značaj tudi kulture na Barju. Druga zanimivost je visoko razvita svinjereja na Gorenjskem; svinjereja je razvojni korelat vrtnarstva.¹⁵

¹² Lovska komponenta ljubljanske kulture (prim. o tem moj spis Študije o ljubljanski keramiki, Glasnik Muz. dr. za Slovenijo, XXII, 1941, 1 sl., je dobila nehoti potrdilo v povestnem ciklu Bobri pisatelja-lovca J. Jalna. Zanimivo je opazovati nekatere poteze, ki označujejo razlike med visokoalpskim in nižinskim lovom.

¹³ E. Hahn, Entstehung der Pflugkultur, 1911. Isti: Von der Hacke zum Pflug, 1914. Fr. Graebner, Ethnologie (v Kultur der Gegenwart, III, 5, 1923, 525). W. Koppers, Die menschliche Wirtschaft v. W. Schmidt - W. Koppers, Völker und Kulturen (Der Mensch aller Zeiten, III. Bd., 1924). O. Menghin, Weltgesch. der Steinzeit, pri zadnjih poglavjih.

¹⁴ Znano je dejstvo, da se kulture stavb na kolih pri današnjih primitivnih narodih rade drže močvirskih predelov, kar jih tudi v veliki meri varuje pred vplivi močnejših kultur. V švicarskih koliščih je zastopano oratarstvo v večji meri.

¹⁵ Menghin, l. c., 274 označuje poseben kulturni krog po gospodarski panogi svinjereje (Schweinezüchterkulturen); bolje oprijemljiv je ta krog šele v mezolitiku. V paleolitiku mu tipološko ustrezajo kulture pestnjakov (Faustkeilkulturen). Prim. tudi Menghinova izvajanja str. 467.

Med poljedelske oblike gospodarstva spada tudi vinogradništvo, ki je z etnografskega stališča prav tako neobdelano, čeprav je naša narodna pesem polna Dionizovega elementa in je v senci trte zbrano zavidljivo bogastvo ljudskega blaga. Prazgodovinsko poreklo vinogradništva ni še utrjeno, upoštevati pa je dejstvo, da se neolitske proste najdbe na robovih Dravskega polja presenetljivo točno drže vinogradniških predelov. Prvo izpričano sporočilo o vinogradništvu na slovenskih tleh je rimskega datuma, spet pa najbrž ni brez pomena, da leži centrum v osrčju omenjenih prehistoričnih najdb. Vinogradniške kulture so v predzgodovinskem času le težko prijemljive.

Končno n o m a d. Nomad je pravi zastopnik živinorejca, dočim nižji lovec nikdar ni, višji pa le pogojno. Zakaj se na našem ozemlju ni mogla razviti nomadska kultura, je bilo že povedano. K navedenim vzrokom se pridružuje še ta, da ravno nomadizem kaj kmalu rad opusti svojo prvotno pravo obliko, brž ko se združi ali nasloni na kako drugo kulturno plast, recimo na poljedelstvo. Iz te združitve poženejo potem skoraj redoma visoke kulture. Naše ozemlje je danes prosto slehernih čistih oblik nomadizma. To je deloma čudno, ker je v prazgodovini in kasneje doživelo mnogo nomadskih invazij. O prvi taki invaziji, ki se je izvršila konec neolitika, spričujejo ostanki oziroma sledovi tako imenovane vrvičaste keramike, raztreseni precej obilno po naši domovini. Med drugim je ta invazija zajela tudi kulturo na Ljubljanskem barju, kakor je bila sploh važna v poznoneolitski dobi. Te keramičarje smatrajo nekateri za prave nosilce indogermanizacije. Druga, v podobnem smislu interpretirana kultura so ljudje, za katerih keramiko so značilne zvončaste čaše. Tudi ta oblika je zastopana pri nas. O značaju teh ljudi si znanstveniki še niso na jasnem. O invaziji Hunov, Avarov in Turkov je zadosti znanega; so ranozgodovinske.

Prav zaradi že omenjene prirojene tendence nomadizma k tvorbi višjekulturnih oblik je razumljivo, da po njem danes ni več direktnih sledov. Ostanek nomadskega gospodarstva je skrit v poletnem nomadizmu naših planšarskih kultur, ki pa je večinoma prislonjen k poljedelskim podlagam. Izmed hišnih tipov je v zvezi z nomadizmom najbrž še ta ali ona stavbna oblika v okviru naših pastirskih kultur. Konkretno kontinuiteto s prazgodovinskimi je težje poočiti; zategadelj, ker je ostalina prazgodovinskih nomadov skrajno majhna in neizrazita. Kljub temu pa žive še močni sledovi v posameznih kulturnih vrednotah, tako zlasti v naši narodni ornamentiki.

Zasledovanje elementov lovske in nomadske kulture v naši etnografiji spada med njene težje probleme. Etnografija ima tu dolžnost, skrbno zbirati gradivo, ki ga more spravljati v organične sestave in zveze samo etnologija s svojimi bogatimi znanstvenimi sredstvi in pripomočki. Interpretacija teh kultur je zato klasično etnološko opravilo.¹⁶

¹⁶ V zvezi z lovstvom, poljedelstvom in živinorejo so številni običaji, ki so dragoceno kulturno blago samo po sebi, razen tega pa še viri za druga

Še težje je raziskavanje ostalih kulturnih oblik, socialne, plemenske in državne organizacije, ki je tudi v izključni meri zadeva etnologije. Prazgodovina je v tem oziru sama popolnoma odvisna od etnologije, kar je razumljivo. Glavni viri za študij teh pojavov so pri nepismenih ljudstvih običaji, socialne starožitnosti, šege, verovanja itd., ki pa se v zemlji ne ohranijo in sploh nimajo značaja spomenikov tako imenovane materialne kulture. Zato je etnografija tu še bolj nego v prejšnjem primeru navezana na izkustva in pomoč etnologije.

Precej drugače je glede naše etnografske umetnosti. O ljudski umetnosti Slovencev je bilo napisanih že lepo število razprav, med njimi takih s tehničnimi izvajanji. Za večino izmed njih je značilno, da niso iskale nobene zveze z našo prazgodovinsko umetnostjo. Deloma je to razumljivo in pri večini izmed njih sploh ni bilo potrebno, ker obravnavajo stvarino, ki je pod nedvomnim vplivi visoke umetnosti in torej iz zadnje faze etnografskega razvoja.¹⁷ Pri onih maloštevilnih spisih, posvečenih naši narodni ornamentiki, ki je za študij ljudske umetnosti vir prve vrste, se je pa značilno takoj pokazala potreba interpretacije s pomočjo prazgodovinskih paralel, kar dokazujeta Sičev predgovor k belokranjskim pisanicam in Barletov članek o istem predmetu.¹⁸

Naša etnografska umetnost vsebuje več določeno med seboj razlikujočih se stilov, opaznih predvsem v ornamentiki. Tako tvori Gorenjska samosvoje območje naturalističnega rastlinskega okrasa, ki ga v taki obliki nima nobena druga pokrajina, v nasprotju z njo pa je n. pr. Bela Krajina območje geometričnega ornamenta abstraktnih oblik. Dolenjska in srednja Kranjska sta v glavnem področji stilnih prehodov.¹⁹

Prehistoričnega porekla je nedvomno velik del belokrajinskega geometrizma. Sič pravi, da spominjajo ornamenti pisanic na okrase lončenega posodja iz Podzemlja.²⁰ To opažanje je treba spopolniti v tem smislu, da na hallstattskodobni ornament keramike iz Grma pri Podzemlju izmed motivov pisanic spominja zlasti spiralno drevesce, dvojna voluta, imenovana steljica.²¹ Ta motiv so zanesli v Belo Kra-

razmotrivanja. Rekonstrukcijo posameznih navedenih krogov omogoča zlasti tudi zbiranje tega gradiva. V zadnjem času obravnavajo z uspehom in po sodobnih metodah običaje Fr. Kotnik, B. Orel in Fr. Marolt. Prazgodovina lahko črpa tu marsikaj za izpolnitev v njej obstoječih vrzeli.

¹⁷ Sem spadajo spomeniki kot so panjske končnice, slike na šipo, poslikani stropi v cerkvah itd., tudi poslikano pohištvo.

¹⁸ J. Barle, Pisanice iz Bele Krajine. Izv. Muz. dr. III, 1893. 233. A. Sič, Narodni okraski na pirhih in kožuhih, 1922.

¹⁹ O tem je v raznih svojih spisih razpravljal pok. S. Vurnik.

²⁰ Izkopanine v arheol. zbirkah Nar. muzeja v Ljubljani, A. Müllerner, Typische Formen 1900, Taf. XV.

²¹ Vsak ornamentalni motiv se drugače imenuje. Podobno pri naših čipkah, vezeninah. Gl. Barle, l. c. Sič, l. c. ter B. Račič v Popotniku XLIII, 1922, 138

jino najbrž ilirski prebivalci.²² Geometrični, pretežno trikotniški in rombični ornament ter cikcakasta motivika so pa mnogo starejši, so ostanek neolitskega, premočrtnega trakastoornamentnega stila. Tako tolmačenje se bo marsikomu zdelo morda neumestno, češ, kako naj bi se bili obdržali preko toliko stoletij in tisočletij isti in podobni motivi, ko dejanske kontinuitete ni. Zato imajo poskusi, razložiti te motive in njih celotni stil lokalno, morda več verjetnosti. Toda »lokalna interpretacija« v tem primeru res ne more razložiti pojava geometrizma v Beli Krajini, ker ni omejen samo na pisanice, temveč se ponavlja tudi v ostalih izdelkih (vezenine)²³, pa tudi v glasbi ima Bela Krajina popolnoma analogne značilnosti.²⁴ Upoštevati je tudi treba, da belokrajinski geometrizem ni osamljen, temveč da obstoji v vzhodni Evropi cela vrsta takih stilov; prvi podoben je doma v Slavoniji, enaki so na Slovaškem itd. Geografska slika njihovih ozemelj nesporno kaže, da so to le še otoki svojčas strnjjenega področja geometrizma te vrste, ki je prazgodovinskega porekla.

Kar se njegove karakteristike tiče, je stil belokrajinskega geometrizma namreč zelo podoben geometričnim stilom, ki jih je na svojih invazijah širom po Evropi ustvarjala na podlagi starejših avtohtonih elementov vrvičasta keramika, to je ona nomadska skupina, ki je ob koncu neolitika dosegla ozemlje naše domovine. Njene sledove hranita kulturi na Ljubljanskem barju in v Vučedolu, pa tudi Butmir. Lokalno varianto tega stila vsebuje tudi keramika na Vinomeru pri Metliki.²⁵ Belokrajinski geometrizem je zato nedvomno ostanek prazgodovinske tradicije in sicer tako po svojih motivnih kakor po psiholoških sestavinah. Važne so nakazane zveze z nomadsko kulturo, ki bi jih bilo treba še podrobneje zasledovati.

Za stil gorenjskega ornamentalnega naturalizma ne nudi naša prazgodovina nobenih paralel. Očividno je ta stil v svojih osnovah povsem ranozgodovinski, zraven tega pa poln visokokulturnih, novodobnih vplivov iz sosednjih etnografskih teritorijev. Deloma podoben tip vegetabilnega polnaturalističnega ornamenta pripisuje K u s - N i k o l a j e v vplivu nomadov.²⁶ Kako pride nomad do rastlinskega motiva kot adekvatnega stilnega izrazila, ni popolnoma jasno, verjetno pa je, da je prišel ta ali oni motiv s Turki v Evropo. Toda za enkrat bi bilo treba šele preiskati, če je v prvotni domovini zares last nomadov. Blizu nomadov v Aziji obstoje močne poljedelske kulture,

²² Prvotna oblika motiva je geometrična dvojna spirala ali voluta, tako že Barle točno str. 235. Podobna oblika na keramiki iz Grma je derivat ali odkladnina spiralne ornamentike, prim. moj spis Ornamentika noriško-panonske kamnoseške industrije (ČZN 29, 1934, 137 sl.). — O neolitskih motivih v hrvaških ornamentih je pisal M. K u s - N i k o l a j e v. Prim. tudi M. G a v a z z i, Zbornik za narod. život i obič. 27, 1929, 1.

²³ A. S i č, Narodne vezenine na Kranjskem, II, 1918: Belokranjske vezenine.

²⁴ S. V u r n i k, Študija o glasbeni folklori na Belokranjskem, Etnolog 4, 1930/31, 165 sl.

²⁵ R. L o ž a r v Glasniku Muz. dr. XXII, 1941, 125 sl.

²⁶ Etnolog 4, 1930/31, 146 sl.

deloma pa, in to posebno v Prednji Aziji, visoke kulture.²⁷ Rastlinski ornament tega tipa je znan povsod kot svojina ornamentik v visokih kulturah.²⁸ Zaradi končne jasnosti bi bilo treba tudi preiskati, ali ne krije morda lovška kultura pogojev za pojav tega stila.

Podobno kot gorenjski stil tudi vzhodnoslovenski ornament prazgodovinsko ni razločljiv; najbrž se tu v večji meri uveljavlja rano-zgodovinska tradicija iz dobe naselitve.

Prav tako obstoje živi odnosi med etnografsko in prazgodovinsko tako imenovano materialno kulturo. Sem spada v prvi vrsti hiša, nato po redu ostali elementi (orodje, orožje, noša itd.).

Doslej ugotovljeni tipi prazgodovinskega stanovanja na naših tleh so jama - zijalka, jama ali poljama na prostem, ki je vezana navadno z zasilno prirejenim gornjim delom, stavba na kolih ter koča. V dobi rimske okupacije se pojavi tudi zidana hiša mestnega tipa, ki je pred tem časom neznana. V primeri s tem so stanovališča našega ljudstva enega samega tipa: hiša, prvotno lesena, potem pa po pokrajinah in časih precej različna glede kombinacije lesenega in zidanega dela.²⁹ Zasilna stanovališča sèm skoraj ne morejo šteti, ogljarska koliba, zgrajena iz lubja, pastirski stan itd. tvorijo obliko zase. Iz tega sledi, da so iz te realnosti izginila jamska in poljamska stanovanja ter kolišča. V prazgodovini zelo razširjen tip stanovanja s stenami, zgrajenimi iz protja in ometanimi z blatom, živi marsikod še danes, a se je zlasti zaradi žive gradbene delavnosti po prejšnji svetovni vojni umaknil trpežnejšim tipom.

Že iz tega bi kdo zaključil, da je stikov med našo kmečko hišo in prazgodovinskim stanovanjem bore malo, če ne sploh nič. Pa ni tako. Ugotovljeno je, da vsebuje naša domovina več točno omejenih hišnih tipov, ki se drže določenega ozemlja, tako da obstoji več hišnih okrožij ali pokrajin.³⁰ Ti krogi niso vsi nastali pri nas, temveč so vmes odrivi, ki jih pošiljajo na naše ozemlje sosednji krogi, deloma pa gre med njimi za zelo stare elemente, ki segajo nazaj v predselitveni, to je prazgodovinski čas. Najmanj »prazgodovinskega« ima trenutno na sebi centralnoslovenska hiša (po Vurniku), kar je najbrž vzporeden pojav naturalistični, vegetabilčni ornamentiki in se njega geografska razširjenost ujema s teritorijem te hiše. Čisto drugače pa je na robovih. Na severnem robu ozemlja se je še ohranila tako imenovana »dimnica«.³¹ Ozemlje, ki ga zavzema dimnica ob

²⁷ Graebner, Ethnologie, str. 500 sl.

²⁸ Graebner, str. 566.

²⁹ A. Melik, Slovenija, I, 2, 1936, str. 530 sl. O naši kmečki hiši so pisali številni domači in tuji avtorji. Literatura do l. 1931. je pri Vurniku, Kmečka hiša Slovencev na južnovzhodnem pobočju Alp (Etnolog 4, 1930/31, 29 sl.). Prišteti je še J. Lokarjev spis Belokranjska hiša (Carniola, III, 1912, 1). Prim. tudi J. Karlovšek, Slovenski domovi, 1939.

³⁰ Po B. Schieru Hauslandschaften, Hauslandschaften und Kulturbewegungen im östlichen Mitteleuropa, 1931.

³¹ Literatura pri Vurniku, l. c., razen tega še V. v Geramb, Die Kulturgeschichte der Rauchstuben v Wörter u. Sachen, IX, 1924, 1, ter A. Haberlandt o Gerambu v Wiener Ztschr. für Volkskde. 29, 1924, 81.

času razprav Murka, Geramba, Baša in Vurnika, je njeno poslednje zatočišče; nekoč je bilo to ozemlje brez dvoma mnogo širše.³² Naziranja o dimnicah gredo pri avtorjih precej narazen, dočim izvaja Baš Kobansko dimnico iz pohorske prazgodovinske hiše³³, nagiblje Gerambk srednji rešitvi, po kateri je k osnovnemu tipu, najbrž prehistoričnemu, pristopil nov vzhodni element, peč, in stvoril dimnico; peč so prinesli s seboj Slovani. Vurnikovo stališče ni tako jasno, določno le osporava prazgodovinsko provenienco.³⁴

Nedvomno prazgodovinsko jedro dimnice je prostor z ognjiščem. Za to jedro so prinesla Schmidova izkopavanja na Pohorju dragoceno gradivo, čigar mlajši primeri že vsebujejo tudi lopo na čelu hiše;³⁵ s tem so odnosni primeri postali megaronski. Ta tip hiše je bil tudi na Vačah glavni tip.³⁶ Ta tip pa ne prihaja v poštev samo za dimnico, temveč prav tako za ostale slovenske hišne tipe, ki še vedno vsebujejo v sebi megaronsko sestavino, dasi se je celotni talni načrt kasneje popolnoma spremenil. Toda tudi megaronsko organizirane talne načrte bo menda še uspelo najti, take namreč, ki nimajo v podolžni smeri organiziranih prostorov, temveč v čelno-prečni. Ako še obstoje, in to kjer koli, so nedvomen relikv prazgodovinske hiše.

Enako zanimive so hiše na južnem in zapadnem robu slovenskega ozemlja, med katerimi je posebno važen tip tako imenovane vrhhlevne hiše (A. Melik), kjer je v nadstropju nad hlevom dom. Rekli smo že, da se je pri nas popolnoma izgubil tip hiše na kolih, dočim ga na jugovzhodu, v konservativnejših predelih, poznajo še vedno v obliki raznih recentnih stavb na kolih.³⁷ Pri nas so danes na kolih kvečjemu kašče ali podi in pa znane vzhodnoslovenske sušilnice za koruzo. Zelo mogoče je, da predstavlja tip vrhhlevnega doma tisto hišno obliko, katere najstarejše osnove so dane v prazgodovinski stavbi na kolih, ki je podobna nadstropna stavba. To naziranje se čedalje bolj ustaljuje pri glavnih inozemskih raziskovalcih hiš³⁸ in ga potrjujejo razmere na naših tleh; teritorij teh hiš je identičen z ozemljem, ki je nastalo v območju ljubljanske kulture, to je naših stavb na kolih, recentne slavonsko-bosanske stavbe so pa sploh konkreten odsev pod vplivi slavonske kulture (Vučedol) stoječih kultur ob srednji Savi in Dravi ter ob južnih pritokih Save.

Za točno tipološko in razvojno sliko naših hiš ter njihovih pokrajin oz. območij je treba opraviti še osnovna preddela, zlasti zbrati

³² A. Stegenšek v Časopisu za zgod. in narodop. 4, 1907, 180.

³³ Kobanski hram v ČZN 23, 1928, 1 ter ČZN 25, 1930, 250 sl.

³⁴ l. c. 46. Njegovi argumenti pa ne drže.

³⁵ W. Schmid, Die Ringwälle des Bacherngebietes (Mittelteil. d. Präh. Kommis., Wien, Bd. II, 1915, 278 sl., Bd. II, 1924, 365 sl.).

³⁶ Vače (Glasnik MDS XX, 1939, 96 sl.).

³⁷ V. Čurčić, Reizente Pfahlbauten von Donja Dolina in Bosnien (Erg. - H. IX. Zeitschr. österr. Volkskunde 1913). Tudi v posameznih predelih Švice še vedno živi stavba na kolih.

³⁸ B. Schier, l. c., A. Helbok, Haus und Siedlung (Deutsches Volkstum, Bd. 6, 1937, str. 32); B. Huppertz v n. d. 204 sl.

gradivo. Stegenšek je že l. 1907. nakazal metodične vidike za tako raziskavanje in je že tedaj poudaril potrebo individualnega obravnavanja razvojnih tipov, posebno pa zgodovinskega gledanja na stvar; lahko se reče, da slovensko narodopisje ni še izpolnilo niti ene tam začrtane naloge.

Kar se tiče gospodarskih poslopij našega etnografskega prostora, je prazgodovinska tradicija pri njih manj verjetna, pa tudi če obstoji, še ni znano zadevno gradivo.³⁹ Isto velja o naselbinah. Za zdaj še ni znana pri nas nobena prazgodovinska vas, z izjemo stavb na kolih, ki so primer vasi v smislu te kulture, ostali izkopani objekti pripadajo bolj ali manj točno tipu samotnega doma.⁴⁰ Ta tip je morda eden zelo važnih virov za spoznanje etnoloških kultur na našem ozemlju.

Oprema hiše, predvsem kuhinje, je pri nas še do nedavnega časa obstajala samo iz lesenih in glinastih izdelkov. Dočim predstavljajo leseni izdelki prakulturno stopnjo, predkameni štadij, je lončena roba dokaz višje kulture. Toda tudi posodje je bilo prvotno v veliki množini ali leseno ali napravljeno iz živalskih mehov ali pa iz rastlinja in sploh iz naravnih tvorb (buče itd.). Preseneča vselej majhno število keramike v staroslovanskih najdiščih, kar diametralno nasprotuje prehistoričnim razmeram. Iz tega sledi, da so stale naše prehistorične kulture deloma na mnogo višji stopnji kot pa novodošla staroslovenska, ki je v tej in oni potezi prakulturnim razmeram sorodna.⁴¹ Leseno je bilo večinoma tudi orodje in deloma celo orožje, izdelano doma in po tradicijah, ki so zelo stare. Iz podobnih vzrokov, ki veljajo za opremo hiše, se tudi tu etnografija metodično ne more bog ve kako okoriščati s prazgodovino, ker gre zopet za prakulturne elemente ne toliko po formah, kolikor predvsem po tvorivu. Pri nas se je pripisovala tem predmetom majhna važnost, zato so zbirke v muzejih primerno skromne; precej drugače pa je glede tega pri naših sosedih, ki so kmalu uvideli, da so ti izdelki najdragocenejši spomeniki in viri etnografskih kultur.

Noša našega ljudstva kaže v posameznih pokrajinah zelo različne poteze. A zopet se tisti deli, ki so nekako najstarejši, niso ohranili v osrčju, temveč na robovih našega ozemlja. Ponovno se iz tega vidi, da je bil v osrčju proces civilizacije v smeri visoke kulture mnogo jačji in hitrejši nego na robovih in da je odtod odrival starejše elemente na periferijo. Elementi današnje osrednje slovenske noše so

³⁹ Etnografsko je obdelan na monografičen način pri nas samo Kozolec, A. Melik, Kozolec 1931, dočim za druga poslopja še ni študij. To velja posebno tudi za naše pastirske stanove.

⁴⁰ Tudi naselbine na Pohorju in na Vačah nimajo določnega značaja vasi. Vendar se pa že v prazgodovini odražajo različne črte posameznih tipov.

⁴¹ Prakulturne elemente je dognal zdaj I. Grafenauer, Prakulturne bajke pri Slovencih (Etnolog XIV, 1941, 1) tudi v slovenskem ljudskem pripovedništvu.

po provenienci skoraj vsi visokokulturni, če ne sploh recentni,⁴² ostalino starejših plasti hranijo le Panonija, Bela Krajina in pa posamezni osrednji deli sezonsko. Med elemente z zelo starim rodovnikom, segajočim v prazgodovino, sodijo pač kožuhi in oblačila iz kož, rastlinska oblačila, obuvala in pokrivala iz lesa, dalje oblačila iz primitivnih tkanin in podobno. Kožuhu podobno oblačilo z aplikami, ako ne to, pa v kroju slično ogrinjalo je upodobljeno na znanem moškem idolu z Ljubljanskega barja,⁴³ dočim vzorec ženskega idola ni tako jasen. Številne posameznosti je ohranila za študij noš pri nas bogato zastopana venetska torevtika (situle, ciste) v svojih reliefnih upodobitvah. Na situli iz Certose pri Bolonji je upodobljenih več širokokrajnih pokrival po vzoru naših rateških pastirskih klobukov.⁴⁴ Pokrivala pa so bila tudi lesena.⁴⁵ Nad vse zanimiv je glinasti idol, ki je bil najden v Mariboru in ki predstavlja žensko figuro v nekakem krilu, naznačenem s paralelnimi vertikalnimi zarezi.⁴⁶ Ta oblika je po Gerambovem mnenju analogna nordijskemu krilu, sestojecemu iz gosto navzdol padajočih niti ali vrvic, mogoče pa predstavlja tudi prvotno oblačilo, napravljeno iz ločja in sploh rastlinskih vlaken.⁴⁷ Idol je lep primer prazgodovinske noše.

Kožuh, plašč ali suknjič iz rastlinskih vlaken, usnjata ali lesena obuvala, tudi širokokrajna pokrivala, vse to kaže bolj ali manj določeno ne samo v prazgodovino, temveč v okrožja nomadov; je to pastirska noša, deloma še danes živa. Upoštevati je, da skoraj vsi prizori na delih venetske torevtike predstavljajo dogodke ali morda celo običaje, v katerih imajo veliko vlogo živali.

Rimska okupacija je ustvarila različne nove tipe noše, ki so rezultat združitve italskih noš z lokalnimi tipi. O tej je ohranjenih mnogo vzorcev na noriško-panonskih nagrobnih spomenikih iz rimske dobe.⁴⁸

Priprave za izdelavo oblačil, obuval itd. so v izčrpnosti množini na razpolago šele od zgodovinskih časov dalje. Predhodniki pa so doma v prazgodovini. Na Vinomeru so bila najdena vretenca v zvezi z velikimi luknjami v zemlji, ki so po vsej priliki indiciji za statve. Te ob neolitskem času niso nič nerazumljivega: kultura kolišč

⁴² Na prvem mestu stoje razprave S. Vurnika v Etnologu I, 1926/7, 41 (avba) ter II, 1928, 1 (peča). A. Sič, Slovenske narodne noše, 1927. W. Schmid, Der Ursprung der krainischen Volkstracht (Carniola I, 1908, 39. v. Geramb, Steirisches Trachtenbuch I, 1932, II, 1937.

⁴³ Vodnik po zbirkah Nar. muzeja v Ljubljani, 1931; Arh. odd. str. 31 sl. 5.

⁴⁴ Hoernes - Menghin, Urgeschichte, str. 507, Abb. 1. Za take klobuke gl. Sič, l. c., in Geramb I, 38, Abb. 16.

⁴⁵ Lesen klobuk hrani Etnografski muzej. Nedvomno je tudi prazgodovinska noša poznala leseno pokrivalo. O pranoši pripravljaja daljšo študijo Fr. Kotnik.

⁴⁶ Geramb, Bd. I, str. 162, Abb. 80.

⁴⁷ Podobne plašče so nosili še pred 100 leti okoli Brezic in v Zasavju pastirji, Geramb Bd. I, 30, Abb. 10; 31, Abb. 11.

⁴⁸ Geramb I, 121 sl. Prim. je tudi rimske nagrobne iz naših krajev, n. pr. v Nar. muzeju v Ljubljani.

je hkrati centrum tkalstva, isto velja o trakasti keramiki. Stoječe, pokončne statve z Vinomera so prazastopnik zgodovinskih primerov tega tipa, hkrati dokaz, da je v neolitiku že znano tkano oblačilo.

Tudi za študij priprav za ribolov, lov na divjačino itd. nudi prazgodovina marsikak podatek, omenjam samo razne primere trnka in znane pasti z Barja. Končno tudi za razne obrti in trgovino ne manjka predhodnikov v najstarejših dobah, niti ne za etnografske elemente, ki so vzrastli v njenem območju. Različne oblike orodja, ki so produkt fužinarstva in kovaštva, imajo staro, prazgodovinsko tradicijo. Na videz se zdi morda marsikomu nesmiselno, segati na pr. za primere predelavanja kovine tja v pozni neolitik na naše Barje, kjer so izdelovali bakreno orodje in orožje, vendar so za oznako našega ozemlja v etnološkem smislu tudi te stvari pomembne. Isto velja o ljudskih prevoznih sredstvih, čolnih, splavih. Vidimo, da je danes pri nas popolnoma neznana oblika iz drevesnega bruna izdelbeni čoln, imenovan brunik ali dolbenka,⁴⁹ dočim je v prazgodovini v več primerih znana iz dobe stavb na kolih na Barju, živi pa na jugovzhodu našega ozemlja še danes.

Lice naše domovine v smislu notranjega in zunanjega prometa je izoblikovala že najstarejša bolj znana prehistorična perioda, neolitik. Struge rek so glavne prometne žile v najstarejšem času, za zunanji promet skoraj izključno. Kakor je ob in po vodi brodaril, trgoval ter potoval prehistorični človek od neolitika do rimske okupacije, tako je ostalo isto stanje za njenega časa in ga ceste niso mogle čisto nič izpremeniti, čeprav se bolj in bolj uveljavlja pot po kopnem. Ob teh žilah nastaja samosvoj svet ljudskega življenja in prav gotovo niso savski in drugi splavarji ter brodniki novega veka z vso svojo folkloro nič novega spričo brodnikov, ki so istotam utirali pota pred sto- in tisočletji z enakimi šegami in običaji, kar dokazujejo številni rimski napisni kamni, najdeni v Zasavju ter posvečeni od brodnikov in čolnarjev kot zaobljube ali votiva vodnim božanstvom rimskih imen, ki pa so po vsej priliki le nadomestila stare domače demone.⁵⁰

4. Sklepna razmotrivanja

Našteti primeri prazgodovinskih elementov slovenskega narodopisja so le primeri in ne predstavljajo celotne skupine v poštevh prihajajočega gradiva. Konkretno vrednost znanstvenega materiala imajo ti primeri le tam, kjer se je etnografija že preusmerila v smislu historičnih struj in v skladu z etnološkimi dognanji za svoje izhodišče ne jemlje poslednjih, to je recentnih oblik etnografskih kultur, temveč praoblike. Vsi primeri pomenijo kot sinteze neke vrste kontinuiteto med prazgodovinskimi kulturami oz. njih posameznimi ele-

⁴⁹ Brunik je izanski izraz, dolbenka je vzhodnoslovanska, D. Zelenin, Russische (ostslavische) Volkskunde, 1927, 143.

⁵⁰ Kamni v Narodnem muzeju, W. Schmid v 15. Bericht der Röm.-germ. Kommiss. 1923/24, 183. Vodnik po zbirkah Nar. muzeja, 72.

menti na eni, pa med etnografskimi na drugi strani. Da tu ne gre za kontinuiteto v smislu stratigrafije, je jasno; tako kontinuiteto bi tudi zaman iskali. Kontinuiteta je marveč tipološka, to je: obstoji izvestno število tipov in elementov v naši etnografiji, ki jih po zgolj etnografski poti ni mogoče razložiti in so nedvomne razpadline ali ostaline drugih kulturnih enot, ker se enako pojavljajo tudi v njih. Pojem tipološke kontinuitete pa prav tako predstavlja neko istovetnost, čeprav le v najmanjši meri. Zgolj s tako zvanimi »elementarnimi mislimi«, po katerih lahko v enakih okolnostih nastaja danes neke enaka kultura, kot je nekoč v neolitiku, ne razložimo nobenega važnega vprašanja. Obstoji namreč še dejstvo, da sodelujejo tu faktorji razvoja, prihajanja in preseljevanja kultur, dejstvo tradicij in analognih oblik, skratka neka identičnost v historičnem smislu. Naše ozemlje ni bilo, kot je bilo že enkrat rečeno, v nobenem trenutku zgodovine in prazgodovine popolnoma prazno in popolnega hiatusa v razvoju kultur na njem doslej še nismo mogli ugotoviti. To dokazuje tudi antropologija.

Glede antropološke osnove kontinuitete prazgodovinskih elementov v današnjem rasnem sestavu Slovencev ne razpolagamo s potrebnimi študijami. Vendar je N. Ž u p a n i č na podlagi zadevnega prehistoričnega lobanjskega gradiva prepričevalno dokazal vpliv ilirskega in keltskega rasnega elementa na antropološko formacijo Slovencev, ki se izraža v postopni brahikefalizaciji prvotno pretežno dolihokefalnega tipa.⁵¹ S tem je tudi ta najmlajši, slovanski dotok n o r d i j s k i h elementov podlegel močnim avtohtonim silam, od pamtiveka sedečim v tem delu južnovzhodne srednje Evrope. K temu vprašanju je primerjati še izvajanja C z e k a n o w s k e g a, iz katerih je prav tako razvidna evolucija v istem smislu; tendenco k alarodični formaciji v smislu Czekanowskega je mogoče tolmačiti v skladu s prehistoričnimi dejstvi.⁵²

Do analognih rezultatov glede teh vprašanj nas mora pripeljati tudi študij krajevnih imen, zlasti tudi imen rek in raznih besedi (oznake za predmete itd.). Tudi lingvistika še ne dokazuje nobenega hiatusa, marveč mnogokje proseganje najstarejših etnoloških in prehistoričnih sestavin v slovenskem jeziku.⁵³

Nastane vprašanje, ali se te tipološke paralele na katerem koli mestu našega etnografskega ozemlja združujejo v take skupine, da bi jim pripadal: 1. značaj samostojnega kulturnega okrožja in 2. ali se katera izmed takih ev. skupin ujema v tipološkem in geografskem smislu s starejšo skupino paralel, z drugimi besedami: ali se prazgodovinski in etnografski krogi kje popolnoma krijejo. Za zadovoljivo rešitev bi bilo treba najprej očrtati kulturne kroge prazgodovinskega datuma, zastopane na našem teritoriju, nato pa etnografske kroge.

⁵¹ Etnolog X—XI, 1937-39, 301.

⁵² Etnolog X—XI, 1937-39, 233.

⁵³ Prim. posebno razprave K. Oštirja s tega področja.

Za prazgodovinsko stran vprašanja so približno že podane možnosti, za etnografsko pa še manjkajo skoraj vsa dela. Zato bo odgovor na to prinesla šele prihodnost.

Pač pa je mogoče že danes reči eno, dve besedi o lestvici »prehistoričnosti« etnografskih kultur naših pokrajin, to je o tem, ali se katera izmed njih bolj oz. manj približuje prazgodovinskim, zbog česar mora biti tam tudi vpliv visokih kultur novega časa manjši. Izmed v pošteev prihajajočih teritorijev stoji na prvem mestu pač naša Bela Krajina. Njej je v mnogočem soroden vzhodnoslovenski predel. Mnogo pogojev za tretje mesto v tabeli ima naš alpski in predalpski svet ter pogorja kot so Pohorje, Kozjak itd. Ti trije predeli so gospodarsko dokaj točno opredeljena območja.

Rezultat razmotrivanja mora biti končno tudi osvetlitev pojma »prehistoričnost«. »Prehistoričnost« ni vezana samo na prostor, izraža se lahko tudi v času in posega potemtakem lahko tudi na druge teritorije. Tako je na pr. prehistoričen v tem smislu poletni nomadizem našega planšarstva tam, kjer sicer planšarstvo ni ali ni več poglobljena gospodarska oblika in je pridruženo ali kmetovalstvu ali gozdnemu posestništvu ali celo podeželskemu obrtništvu.

Prehistorične so na podoben način lahko nekatere socialne plasti, tu ta, tam druga, brez za vse veljavnega enotnega merila. Tako je lovec-meščan temu stanju gotovo bližji nego meščan-delavec, podeželski graščak in sploh plemič ali pozni naslednik podeželskega plemstva bližji nego meščan itd. Važno je, da predstavljajo vsi ti faktorji hkrati tudi činilec etnografske realnosti. »Prehistoričnost« v tem pomenu besede je vedno bolj stanjšujoča se in v številne stanice sodobnega življenja pronicujoča realnost, ki je bila nekoč polna in živa ter poglobljena oblika življenja, medtem ko zdaj svoj prvotni značaj bolj in bolj izgublja, spreminjajoč se v historičnost. V skrajnih posledicah ni zgodovinska etnografska resničnost teoretično nič drugega kot v visokokulturno sedanost projicirana prazgodovina.

Naš problem nas je privedel do točke, kjer že nastopata p o j e m in p r e d m e t e t n o g r a f i j e. Nikjer in na noben način ni mogoče obeh dojeti bolje kot v osvetlitvi odnosov te vede do drugih ved. Naravno je, da med pomožnimi vedami etnografije ni prazgodovina na prvem mestu, marveč je tista veda, ki jo je treba v tej zvezi prvo primerjati, e t n o l o g i j a. Prazgodovina pa ima kljub temu izjemen položaj, ker nas sama po sebi neposredno vodi v najstarejša poglavja narodoslovja, v p a l e o e t n o l o g i j o.